

JURNALISTLARNING HUQUQLARINI HIMOYA QILISHDA ASOSIY XALQARO-HUQUQIY HUJJATLAR

Orifjonov Shohruhbek Jo'raboy o'g'li

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti xalqaro huquq fakulteti

1-kurs magistratura talabasi Toshkent shahri,

E-mail: shokhrukhorifjon@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7592911>

ARTICLE INFO

Received: 20th January 2023

Accepted: 30th January 2023

Online: 31th January 2023

KEY WORDS

Jurnalists, qurolli mojarolar, urush korrespondentsiyasi, xavfsizlik, qonunchilik.

ABSTRACT

Ushbu maqolada jurnalistlarning qurolli mojarolar vaqtida ishlashiga oid xalqaro huquqiy hujjatlar tahlil qilingan. Shaxsiy jurnalistlarning huquqlarini himoya qilishga qaratilgan xalqaro shartnomalar o'rganilgan.

Ushbu maqolani yozishdan maqsad - xalqaro hujjatlar va ichki qonunchilikdagi, qurolli to'qnashuvlar vaqtida ishlaydigan alohida jurnalistlarning himoyasini tahlil qilish.

Mazkur maqolani yozishda quyidagi ilmiy tadqiqot usullari: statistik, tarkibni tahlil qilish, o'zaro baholash usulidan fo'yдалanildi.

Tadqiqot doirasi: maqola qurolli mojarolar zonalarida jurnalistlarning normal ish sharoitlariga ishonch hosil qilish uchun xalqaro va mahalliy huquqiy qoidalarni tahlil qilishga qaratilgan.

Amaliy qiymat - ushbu ish xalqaro va ichki qonunchilikni takomillashtirishga, konflikt zonalarida faoliyat yuritayotgan jurnalistlarni ishonchli himoya qilish uchun shart-sharoitlarni yaratishga ta'sir qiladi.

Ijtimoiy oqibatlar - moddada keltirilgan qoidalar mojarolar zonalarida ishlaydigan individual jurnalistlarni himoya qilishni ta'minlash uchun amalga oshirish va ijro etish tadbirlaridan foydalanish mumkin.

Hozirgi kunda xalqaro huquqda jurnalistlarning huquqlarini himoya qilish muammosi dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Bunga bir qancha faktorlar sabab bo'lmoqda. Masalan xalqaro huquqda jurnalistlarning maqomi aniq belgilanmaganligi yoki ularning ish faoliyati turli davlatlarda olib borilishini aytish mumkin. Ayniqsa qurolli mojarolar vaqtida bir qancha jurnalistlar halok bo'lmoqda. Masalan, Ukrainadagi urush paytida bosqinchilar 20 dan ortiq ukrainalik va chet ellik jurnalistlarni o'ldirdilar. Yuzdan ortiq mintaqaviy ommaviy axborot vositalari tahdidlar tufayli o'z faoliyatini to'xtatishga majbur bo'ldi.¹

¹ <https://ru.slovoidilo.ua/2022/05/03/novost/obshhestvo/nazvano-chislo-ubityx-ukrainskix-i-inostrannyx-zhurnalistov-nachala-vmorzheniya-rf>

Jurnalistlar diplomatik imtiyoz hamda immunitetlarga da'vo qila olmaydi, negaki o'z fuqarolik davlati nomidan vakillik vazifalarini amalga oshirmaydi. Odatda, ular mahalliy axborot agentliklarida shunday agentliklarning o'rtasidagi kelishuvlar bo'yicha akkreditatsiyadan o'tadilar. Ayni paytda jurnalistlarning mamlakatlar va xalqlar o'rtasidagi munosabatlarini rivojlantirish ishidagi muhim orni barcha davlatlar tomonidan e'tirof etilgan. Shu sababli EXHK ishtirokchi davlatlari 1983 yil Madrid uchrashuvining yakunlovchi hujatida EXHKning 1975-yilgi Yakunlovchi hujjatida ko'zda tutilgan jurnalistlarning ish sharoitlarini ularga chiqish vizalarini haddan ortiq kechiktirmasdan berish, ko'p marttalik vizalarni bir yil muddatga berish va mamlakat bo'ylab safarlarni yengillashtirish orqali yaxshilashda davom etishga kelishib oldilar. Boshqa tomondan jurnalistlar zimmasiga xalqlar o'rtasidagi munosabatlar muhitiga ular faoliyatining ta'siri bo'lishi uchun javobgarlikdek katta axloqiy mas'uliyat yuklanadi. Shunga ko'ra, ko'plab milliy ommaviy axborot vositalari tashkilotlari jurnalistlarning kasbiy etikasi kodeksini qabul qiladilar. Biroq 1946-yildan beri faoliyat yuritib kelayotgan Xalqaro Jurnalistlar Tashkiloti (XJT)ning jurnalistlar uchun yagona xalqaro axloq kodeksini ishlab chiqishga bo'lgan urinishi omadsizlikka uchradi. XJT boshqa maqsadlarini amalga oshirish bilan birga jurnalistlar huquqlarini himoya qilish bilan ham shug'ullanadi. Shuni e'tirof etish lozimki, qurolli ixtiloflar hududida bo'lgan jurnalistlar ko'pincha ularning qurboniga aylanadilar. 1949-yil Jeneva konvensiyasiga qo'shimcha 1-Protokol jurnalistlarni himoya qilish yuzasidan maxsus chora-tadbirlarni ko'zda tutadi. Qurolli ixtilof hududlarida xavfli kasbiy safarlarda bo'lgan jurnalistlar fuqaro shaxslar, ya'ni nokombatlar hisoblanadilar. Ular Jeneva konvensiyalari hamda 1977-yil Qo'shimcha Protokollariga muvofiq himoya qilinadilar. Jurnalistlar Protokolga ilovada keltirilgan yagona xalqaro namunadagi shaxsini tasdiqlovchi guvohnoma olishlari mumkin. Guvohnoma jurnalist fuqaroligi bo'lgan davlat hukumati tomonidan yoki jurnalist ishlaydigan davlat milliy axborot agentligi tomonidan beriladi. Mazkur hujjat uni taqdim etuvchining jurnalist sifatidagi maqomini tasdiqlaydi.² Bu haqida qayta keyinroq to'xtalamiz.

O'zbekiston Respublikasida jurnalistlarning huquq va majburiyatlari O'zbekiston Respublikasining "Jurnalist kasbiy faoliyatini himoya qilish to'g'risida"gi 1997-yil 24-apreldagi 402-1-Qonuni bilan qoidalashtirilgan.

Xalqaro hamjamiyatda xalqaro huquqda jurnalistlarning huquqlarini qurolli mojarolar vaqtida himoya qilish bo'yicha ilmiy ishlar dissertatsiyalar va maqolalar chop etilgan masalan, Moskva universiteti dotsenti Borovikova Victoria Valerievna tomonidan, chiqarilgan maqola, jurnalistlarning huquqlarini mahalliy gumanitar huquq va xalqaro inson huquqlari bilan himoya qilishning turli jihatlarini tahlil qilgan olimlar sirasiga birinchi navbatda, V. N. Rusinova³ I. I. Kotlyarova⁴.

² Xalqaro huquq. Darslik. Mas'ul muharrir y.f.n., prof. G .Y uldasheva// Mualliflar jam oasi. -T .: TDYU nashriyoti, 2018. – 397-bet.

³ 8 Русинава В.Н. Нарушения международного гуманитарного права: индивидуальная уголовная ответственность и судебное преследование: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. М., 2005. 210 с.; Русинава В.Н. Права человека в вооруженных конфликтах: соотношение норм международного гуманитарного права и международного права прав человека: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10. М., 2016. 436 с.

⁴ Котляров И.И. Международно-правовое регулирование вооруженных конфликтов: основные теоретические проблемы и практика: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10. М., 2008. 475 с.

So'nggi yillarda jahon hamjamiyatini dunyoning "qaynoq nuqtalarida" o'z kasbiy burchlarini bajarayotgan jurnalistlar xavfsizligi muammosi o'ziga tortmoqda, ayniqsa Rossiya Ukrainiya urishidan keyin bu mavzu yanaham dolzarbga aylandi. Bu bizni xalqaro mavjud normalarni tahlil qilishga majbur qiladigan holat.

Ko'tarilgan muammoning dolzarbligidan kelib chiqib, qurolli mojarolar zonasida ishlayotgan jurnalistlarning huquqiy maqomi masalasini xalqaro hujjatlar va ichki qonunchilik asosida, ayniqsa, O'zbekiston Respublikasi xalqaro normalarning ustuvorligini tan olganligi sababli ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir. 1948-yilda BMT tomonidan e'lon qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 18-moddasida shunday deyilgan: "Har bir inson fikr, vijdon va din erkinligi huquqiga egadir; bu huquq o'z dini yoki maslagini o'zgartirish erkini, o'z dini yoki maslagiga yakka tartibda yoki boshqalar bilan birgalikda, ta'limot, toat-ibodatda hamda diniy rasm-rusumlar va boshqa shunga o'xshash marosimlarni ado etishda xaloyiq bilan birgalikda yoki xususiy tarzda e'tiqod erkinligini qamrab oladi". Davlat chegaralaridan qat'i nazar, har qanday usul bilan. Ushbu qoida tinchlik davrida ham, qurolli mojarolar vaqtida ham qo'llaniladi. Biroq 1948-yil 10-dekabrda Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 29-moddasi 2-qismida shunday cheklashlarga muhtol bo'lishi mumkinki qaysiki; "Har bir inson o'z huquqi va erkinliklaridan foydalanishda o'zgalarning huquq va erkinliklarini demokratik jamiyatda etarli darajada bo'lishini hamda hurmat qilinishini ta'minlash, axloq, jamoat tartibi, umum farovonligining odilona talablarini qondirish maqsadidagina qonunda belgilangan cheklanishlarga rioya etishi kerak." deb izohlanadi.⁵ Shunga o'xshash qoidalar 1966-yilda qabul qilingan Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro paktda ham mavjud. BMT Bosh Assambleyasi⁶, bu yerda 19-modda axborot erkinligini cheklashga ishora qiladi, chunki bu zarur bo'lishi mumkin 1) hurmat qilish boshqalarning huquqlari va obro'si: 2) davlat xavfsizligini, jamoat tartibini, sog'lig'ini yoki axloqini himoya qilish kabilarni keltirish mumkin.

Bundan tashqari, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro paktning 20-moddasida ham shunga o'xshash modda mavjud bo'lib unda urush targ'iboti, milliy, irqiy yoki diniy adovatni qo'zg'atish, kamsitishlarga undashni taqiqlash maqsadida ma'lumotni cheklash mumkinligi yozilgan.

Nihoyat, yana bir xalqaro hujjat 1950-yil 4-noyabrda Inson huquqlari va asosiy erkinliklarini himoya qilish bo'yicha Yevropa konvensiyasidir. Konvensiyada shunday deyilgan: "Majburiyat va mas'uliyat yuklaydigan ushbu erkinliklarning amalga oshirilishi qonunda nazarda tutilgan va demokratik jamiyatda zarur bo'lgan muayyan rasmiyatlar, shartlar, cheklovlar yoki sanksiyalar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Yani, milliy xavfsizlik, hududiy yaxlitlik yoki jamoat tartibini ta'minlash, tartibsizliklar yoki jinoyatlarning oldini olish, sog'liq va ma'naviyatni himoya qilish, boshqalarning obro'si yoki huquqlarini himoya qilish, maxfiy ravishda olingan ma'lumotlarning oshkor etilishiga yo'l qo'ymaslik yoki sudyaning vakolati va xolisligi".⁷

2001-yil 11-sentabrda terror xurujlaridan so'ng AQSh, shuningdek, Yevropa davlatlari milliy xavfsizlik manfaatlari yo'lida so'z va matbuot erkinligini sezilarli darajada cheklab

⁵ 1948-yilda BMT tomonidan e'lon qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 18-29-moddalari

⁶ Бюллетень международных договоров. 1993. № 1. С.3-6

⁷ СЗ РФ. 2001. № 2. Ст.163, первоначально текст был опубликован в СЗ РФ. 1998. № 20. Ст.2143

qo'ydi. 2011-yil sentabr oyida Fransiyada Xalqaro Jurnalistlar Federatsiyasi bu muammoni hamkasblari o'rtasida muhokama qilgani bejiz emas. Terrorizm, davlat xavfsizligiga tahdid soluvchi boshqa salbiy jinoiy ko'rinishlar hamda jurnalistlarning huquq va erkinliklarini himoya qilishga qarshi kurash o'rtasida muvozanatni topish zarurligi haqidagi bu pozitsiyaga qo'shilishimiz mumkin.

Xalqaro gumanitar huquq normalarini tahlil qilish natijasida, qurolli mojarolar zonasida jurnalistlarning bir necha toifalari ishlashi mumkin, degan xulosaga kelish mumkin: urush muxbirlari; urushdagi axborot agentliklaridan bo'lgan jurnalistlar va frilanserlar. 1949-yil 12-avgustdagi urush asirlari bilan muomala qilish to'g'risidagi 3-Jeneva konvensiyasining 4-moddasiga binoan, harbiy muxbirlar Qurolli Kuchlar va ularga hamroh bo'lgan harbiy tuzilmalarda akkreditatsiyadan o'tgan ommaviy axborot vositalarining vakillari bo'lib, ularning a'zosi emaslar. Avvalo, muxbirlar harbiy asirlarga hujum qilganda harbiy asirlar kabi himoyadan foydalanadilar.⁸ Urush muxbirlari, qoida tariqasida, professional harbiy ma'lumotga ega va idoraviy nashrlarda ishlaydi yoki ommaviy axborot vositalarida harbiy kolonnani boshqaradi.

1949-yildagi Jeneva konvensiyasiga 1-qo'shimcha protokolning "Jurnalistlarni himoya qilish chora-tadbirlari" 79-moddasiga muvofiq, "qurolli to'qnashuvlar sodir bo'lgan hududlarda xavfli professional xizmat safarida bo'lgan jurnalistlarga oddiy fuqarolar sifatida qaraladi".⁹ Binobarin, ushbu toifadagi jurnalistlar uchun xalqaro huquqning tinch aholiga taalluqli normalari qo'llaniladi. Xalqaro gumanitar huquq doirasida qurolli mojaralarda jurnalistlarni himoya qilish bo'yicha alohida qoidalar yo'q. Shuningdek, 1949-yildagi Jeneva konvensiyasining 1-qo'shimcha protokolini 79-moddasining 2 va 3-bandlariga e'tibor qaratish lozim. Ularda ta'kidlashicha, tinch aholi qurolli tuzilmalarga qo'shilsa, qo'lga qurol olsa yoki hatto turli xil qurollar yaqinida bo'lsa, himoyalani huquqidan mahrum bo'lishi mumkin. harbiy ob'ektlar, chunki bu holda hech kim ularning hayotini kafolatlay olmaydi.

Bundan tashqari, jurnalistlarni himoya qilish shakllaridan biri, 1-sonli qo'shimcha protokolning 3-bandi, shu kabi xizmat safarida bo'lgan jurnalistning guvohnomasidir. Ushbu sertifikat xalq hujjati o'rtasida ko'rib chiqiladi va jurnalistning ma'lum bir davlatga tegishli ekanligini aniqlashga imkon beradi. Jurnalist ushbu guvohnomani o'zi turgan fuqaroligi bo'lgan post - yoki yashaydigan joylashgan davlatning rasmiy idorasidan oladi. Shunday qilib, qurolli mojarolar zonalarida ishlaydigan jurnalistlar va urush muxbirlari turli xil huquqiy maqomga ega, bu ularning shaxsiy xavfsizligini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Qurolli mojarolar zonasida bo'lgan jurnalistlar garovga olingan taqdirda, ularga 1979-yil 17-dekabrda garovga olishga qarshi kurashish to'g'risidagi xalqaro Konvensiyaning qoidalari qo'llanilmidi, chunki ushbu hujjatning¹⁰ 12 - moddasi "ushbu Konvensiya garovga olish aktiga taalluqli emas, chunki bu mutlaqo-qurolli mojarolar paytida bu vaziyatlar emas, xususan, 1949-yilgi Jeneva konvensiyalarida aniqlangan holat qo'llaniladi. Xavfsizlik Kengashi tomonidan 2006-yil 23-dekabrda 5613-yig'ilishida qabul qilingan 1738-sonli qaror urush vaqtida faoliyat yuritadigan jurnalistlarni himoya qilishga bag'ishlangan. Shunday qilib, qarorning 2-bandida

⁸ www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/geneva-convention.-3.htm

⁹ www.base.garant.ru/2540377/9/

¹⁰ Международно-правовые основы борьбы с терроризмом: Сборник документов/ Составитель В.С.Овчинский.- М.: ИНФРА-М, 2003.С.35-44.

jurnalistlar va unga hamroh bo'lgan shaxslarning huquqiy maqomi masalasi ko'rib chiqiladi, xususan, unda "jurnalistlar, ommaviy axborot vositalari xodimlari va unga aloqador xodimlar, qurolli mojarolar bo'lgan joylarda xavfli professional jamoalarda bo'lganlar, tinch aholi sifatida qaraladi agar ular o'zlarining tinch aholi maqomiga mos kelmaydigan biron bir harakat qilmasalar va akkreditatsiyadan o'tgan muxbirlar bo'lsalar".¹¹

Xulosa qiladigan bo'lsak qurolli mojarolar zonalarida ishlaydigan jurnalistlarni himoya qilish bo'yicha huquqiy va tashkiliy choralar tizimini takomillashtirish kerak degan xulosaga kelinadi.

Chunki qurolli mojarolar vaqtida jurnalistlarning faoliyatini xalqaro huquqda himoya qilish judaham muhim sanaladi. Lagosdagi havo kuchlari muxbiri Sem Olukoya harbiy jurnalistlarning xalqaro huquqqa muvofiq foydalanadigan himoyasi, shuningdek, o'zlarini qanday himoya qilishlari haqidagi BBCga bergan intervyusida shunday degan edi: "Bunday vaziyatlarda matbuot hal qiluvchi rol o'ynaydi. Jurnalistlar inqirozli vaziyatlarning barcha notinchliklari haqida gapirishadi va ko'plab mish-mishlar avj olgan sharoitda odamlarga haqiqatni ochib berishlari mumkin. Inqiroz qurbonlari uchun jurnalistlardan olingan ma'lumotlar ularning hayotini saqlab qolish uchun hal qiluvchi bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, ular qachon ko'chalarga chiqish va jang maydonlari bo'ylab harakatlanish xavfsizligini bilish uchun o'zlarining hisobotlariga ishonishlari mumkin. Ma'lumot suv, oziq-ovqat va dori-darmonlardan foydalanish kabi muhim bo'lishi mumkin. Avvalo, urush jurnalistlari qotillik xavfi ostida. Masalan, nigeriyalik ikki jurnalist Liberiya'dagi qurolli mojarolar haqida hisobot tayyorlashda o'ldirilgan. Jurnalistlar, shuningdek, hujum va hibsga olish kabi boshqa tahdidlarga, shuningdek, josuslikda ishtirok etganlikda ayblanmoqda. Ayol jurnalistlar ham zo'rlash xavfi ostida. U yoki bu tomonga faqat bitta nomaqbul maqola jurnalistning hayotini xavf ostiga qo'yishi mumkin".¹²

Qurolli mojarolar vaqtida sodir bo'layotgan voqealarni yoritishga vakolatli jurnalistlar tarmog'ining bir qismi bo'lgan ommaviy axborot vositalari vakillarining kategoriyalarini qonuniy ta'riflashga alohida e'tibor qaratish lozim.

References:

1. Xalqaro huquq. Darslik. Mas'ul muharrir y.f.n., prof. G.Y uldasheva// Mualliflar jam oasi. - T.: TDYU nashriyoti, 2018. – 397-bet.
2. Русинова В.Н. Нарушения международного гуманитарного права: индивидуальная уголовная ответственность и судебное преследование: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. М., 2005. 210 с.; Русинова В.Н. Права человека в вооруженных конфликтах: соотношение норм международного гуманитарного права и международного права прав человека: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10. М., 2016. 436 с.
3. Котляров И.И. Международно-правовое регулирование вооруженных конфликтов: основные теоретические проблемы и практика: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10. М., 2008. 475 с.
4. 1948-yilda BMT tomonidan e'lon qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 18-29-moddalari

¹¹ <https://docs.cntd.ru/document/902132944>

¹² <https://www.icrc.org/ru/doc/resources/documents/interview/nigeria-interview-090810.htm>

5. Бюллетень международных договоров. 1993. № 1. С.3-6
6. СЗ РФ. 2001. № 2. Ст.163, первоначально текст был опубликован в СЗ РФ. 1998. № 20. Ст.2143
7. Международно-правовые основы борьбы с терроризмом: Сборник документов/ Составитель В.С.Овчинский.-М.: ИНФРА-М, 2003.С.35-44.
8. [www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/geneva-convention.-3 htm](http://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/geneva-convention.-3.htm)
9. www.base.garant.ru/2540377/9/
10. <https://docs.cntd.ru/document/902132944>